

Úvod » Časopisy - Revue Politika 5/2003 / Milan Kundera – Ignorance

Jiří Gruša -- Milan Kundera – Ignorance

Když se v Praze v roce 1968 chýlily ke konci turbulentní dny invaze, pomalu začínala polemika mezi dvěma spisovateli, kteří dnes tuto zemi asi nejvíce reprezentují. Jeden, jménem Kundera, se zapřísahal internacionalitou událostí 1968 a jejich dalekosáhlým účinkem, druhý, jménem Havel, se proti tomu ohrazoval a tvrdil, že šlo jen a také v budoucnu půjde o vznik občanské společnosti u nás. První odešel brzy do exilu, kde prezentoval, věren svému předchozímu podání, českou causu mimo svou zemi a zjednal českým tématům širokou uměleckou internacionalitu. Druhý zůstal doma, psal do šuplíku a dopisy z vězení, stal se disidentem a později prezidentem. Aby tak potvrdil svou tezi.

Milan Kundera se už nevrátil a dokonce i turisticky tak dodnes činí inkognito. Vyznamenání a řády, které měl převzít, přenechal jako společenskou povinnost své ženě. A jistě si všiml, že domácí oficialita si jeho děl napsaných v zahraničí většinou cení méně než průměrné knihy místní produkce. Věrně podle české maximy: Úspěch se neodpouští!

Ale přece - Milan Kundera se nyní vrací nebo se pokouší o návrat svou knihou. Die Unwissenheit - jeho nové dílo - reflektuje čas exilu a cosi jako návrat. Je to kniha o nostalgii a marném přání. Jistě - člověk musí mít nějakou minulost, aby měl nějaký stesk. A musí toho spoustu vědět, aby směl popisovat nevědomost. A samozřejmě, že kniha začíná kunderovsky - jako esej, přičemž její francouzský titul L'Ignorance, tedy ignorance, zní ještě krutěji: předpokládá totiž vědomé nevědění. Ale hlavně jde o nevědění pojaté sokratovsky, tedy o nevědění velmi vědoucí.

Je to příběh Ireny a Josefa, Češky zaváté do Paříže a českého zvěrolékaře, který se usadil v Dánsku. Oba se vracejí; zhroucení roku 1989 jim nyní nabízí tuto šanci. Domů volky nevolky. Ona, která ztratila českého manžela a cítí se jen částečně vázána novou známostí se švédským podnikatelem; on, protože ztratí svou dánskou ženu a zoufale hledá nějaké východisko.

Vlast, kterou nalézají, je však nejen podivné zákulisí, ale i krajina zapomnění - věcně i duchovně. Lze sice vznášet nároky, ale většinou bez odezvy, nemluvě už vůbec o materiálním plnění. Kundera ovšem se svými Čechy zachází ohleduplně. Tak se postupně rozvíjí zrcadlový příběh obou protagonistů, kteří se setkávají a ztroskotávají společně.

Motiv odysey a Návratu básníka vypráví autor paralelně - a oboje báječně demonstuje. Umožňuje mu to dánská reminiscence. Kundera přináší pasáž o islandském básníku Einaru Benediktssonovi, který zemřel v cizině a měl by být slavnostně přenesen do jakési dánské Walhally. Tam však jsou nakonec uloženy kosti řezníka, kterého si - po sto letech žádný div - s poetou spletli. Další motiv je Démétér, Matka-Země. Máme tu tedy tři struktury, které jsou analyzovány sarkasticky smutně, nostalgicky a nekompromisně.

Třetí motiv, Démétér, by ve své razanci nečeskému čtenáři mohl uniknout. Český emigrant - zejména intelektuální emigrant je totiž pomalu sto roků a bez ohledu na režimy konfrontován s jednou básní.

Napsal ji Viktor Dyk během první světové války na adresu nacionálně váhajících Čechů. Je to text z rodu "Blut und Boden". Pod výmluvným titulem "Země mluví" se z úst národní Genetrix dovidáme:

Neoslyš slova varující:

Neprodej úděl za čočovici.

Třeba mne opustíš,

nezahynu.

Ale víš,

kolik sem přijde stínů?

Kolikrát pěst bude potomek zatínat

a syn tvůj kolikrát bude tě proklínat?

Nezahynu, věčna jsem,

ale žít budu s trapným úžasem:

kterak jsi zapomněl dědičný na díl?

Kterak jsi váhal a kterak jsi zradil?

Jak možno kletý čin provést vědomky?

Sebe jsi zradit moh. Ale své potomky?

Dokavád dýchal jsi, proč ses vzdal?

Čeho ses bál?

Co je to smrt?

Smrt znamená jít ke mně.

Tvá matka země

otvírá náruč: možno, bys jí zhrd?

Pojď, poznáš, jak je země náruč měkká

pro toho, který splnil, co čeká.

Prosím tě, matka tvá: Braň si mne, synu!

Jdi, třeba k smrti těžko jdeš.

Opustíš-li mne, nezahynu.

Opustíš-li mne, zahyneš!

Emigrant byl tedy nejen politický zrádce - nýbrž také chtonicko-geneticky odepsán. Starozákonně zapuzen.

Irena a Josef se - náhodně, tedy z boží vůle - setkávají a jsou vystaveni reminiscenci; oba si už jednou byli téměř blízko, ale nakonec se minuli. U Ireny zůstalo to krátké setkání jako velká nostalgie jejího života. Josef na ně skoro zapomněl. Je to distancovaný ironik - s lehce sadistickými rysy.

Místo Josefa si Irena vzala přítele své matky, staršího a křehčího pána. Chtěla pryč od matky, té dominantní dámy, vitální a hlasité - plodné v každém smyslu. Zvolila útěk do neznáma - Paříž. Matka však, zemitá, bytelná a aktivní, brzy začíná z Prahy a vůbec řídit také Irenin pařížský život včetně jejího nového milostného poměru. Skutečná Démétér.

Návrat obou vdovců se uskutečňuje pomalu. Ne ihned po převratu, spíše jako jistá oklika, vracení k sobě samému, neboť kouzlo života spočívá nejspíš v přesahování hranic. Také hranic vzpomínky, vzniklé v hlavách exulantů za dvacet let po vpádu Rusů. Paměť je vždy selektivní a ten, kdo chce získat přítomnost, musí překonat memento - aby mohl do neznámého příští. Jen minulost lze předvídat.

Oba, Irena a Josef, se tedy setkávají v jakési téměř-minulosti, z níž by se budoucnost mohla začít. Zvlášť když ji představuje okamžik totální aktualizace, milostný akt. Oba erotizovala čeština, dodala jim eroticky burcující obscénnost. Jinak je rodný jazyk spíše zklamal. Také on se v letech jejich nepřítomnosti proměnil. Slyšeli jeho nový, nepříjemný témbur, historiky plné sebeklamu o činech těch, kteří neodešli a vlastenecky zůstali či pozůstali. Není divu, že lidé doma nemají radost ze shledání, že je nenapadne vracet ani věci spojené s osobní vzpomínkou.

A navrátilcům nepomáhá ani ochota naslouchat. Josef, který na rozdíl od Kundery netrpí neschopností stesku, ukazuje spíše jakýsi smutek smíření. Existuje totiž také nostalgie míjení a promíjení. A tak Josef nakonec v hotelové posteli zanechá Ireně jen lísteček na rozloučenou. Odlétá do Dánska, kde v jeho zahradě roste jedle, kterou tam zasadil na památku své zemřelé ženy. Doma je v cizině.

Ale Irena, která se nikdy nedokázala osvobodit a oprostít ze sevření české Démétér, riskuje zkázu. Nakonec zjišťuje, že její matka zmermomocnila i jejího západního přítele. Kundera umísťuje tuto tvrdou a fascinující scénu na závěr, jako by chtěl Matce Zemi říct: Jen ten, kdo tě opustí, má šanci.

Nevím, jestli si také Češi jednou po sto letech přivezou domů svého největšího současného literáta. Kundera by dnes nejspíš proti tomu něco měl, avšak touto knihou se vrátil. Ironicky, nepolemicky a velkolepě.

Dokládá prostě cenu mimovlasteneckého života. Podržel si i svou někdejší tezi, že hodnoty, o které jsme v evropském novověku tak bojovali, tedy Bůh, vlast a národ, lze vlastně použít jen jako soukromé pojmy. Že jsou také anacionální. Čím více, tím lépe, čím propojeněji, tím svobodněji. Milanu Kunderovi se podařilo něco docela zvláštního: vrátil se domů, aniž přišel.

V německém originálu zveřejněno v časopise *Literaturen* (5/2001, Berlín). Z němčiny přeložili Jiří Gruša a Mojmír Jeřábek. Z knihy *Šťastný bezdomovec*, připravované pro nakladatelství Barrister&Principal, Brno.